

حریم خصوصی و نظارت اجتماعی
از منظر قرآن و نهج البلاغه

www.ketab.ir

حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد اسحاق مسعودی

سرشناسه:	مسعودی، محمد اسحاق؛ ۱۳۳۷ -
عنوان و نام پدیدآور:	حریم خصوصی و نظارت اجتماعی: از منظر قرآن و نهج البلاغه / محمد اسحاق مسعودی؛
مشخصات نشر:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی.
مشخصات ظاهری:	قیم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۶.
شابک:	۳۱۲ ص.
فروست:	978-600-441-144-8
وضعیت فهرست‌نویسی:	مجموعه آشنایی با منابع اسلامی؛ ۴۳
یادداشت:	فیپا
موضوع:	کتابنامه
موضوع:	حریم شخصی - جنبه‌های مذهبی - اسلام
موضوع:	حریم شخصی - جنبه‌های قرآنی
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها
شناسه افزوده:	دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف
رده‌بندی کنگره:	BP ۲۳۰ / م۵ / ۶۱۲۹۶
رده‌بندی دیویی:	۶۲۷/۴۸۳۱
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۴۸۶۶۶۲۰

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه‌های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

شماره تلفن گروه «آشنایی با منابع اسلامی»: ۰۲۵ - ۳۲۱۱۰۵۶۵

صندوق پستی: ۶۱۷۳ - ۳۷۱۵۵

پست الکترونیکی: tafsir@maaref.ac.ir

مجموعه آشنایی با منابع اسلامی

۴۳

حریم خصوصی و نظارت اجتماعی از منظر قرآن و نهج البلاغه

نویسنده: محمد اسحاق مسعودی

نماینده علمی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها

مطربیت پژوهشگر دانشگاه معارف اسلامی

حروفچین: اعظم پیری / ایراستار: امیرعباس رجبی

بازبین نهایی: حسین شایر / صفحه‌آرا: سعید نائینی

طرح جلد: کارگاه طراحی ۳×۴ (صادق لطفی‌زاده)

ناشر: دفتر نشر معارف / نوبت چاپ: اول / پاییز ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه / قیمت: ۱۵۰۰ تومان

شابک: ۸۰ - ۱۴۴ - ۴۴۱ - ۷۸

کلیه حقوق محفوظ است

مراکز بخش:

مدیریت بخش دفتر نشر معارف: قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و فکس: ۳۷۷۴۰۰۰۴

اراک: ۰۸۶-۳۲۲۲۹۰۳۸ ■ ارومیه: ۰۴۴-۳۲۲۵۴۶۶۱ ■ اصفهان: ۰۲۱-۳۲۲۵۱۳۴۱ ■ اهواز: ۰۶۱-۳۲۲۳۸۰۰۰

تهران: ۰۲۱-۸۸۹۱۱۲۱۲ ■ خرم‌آباد: ۰۶۶-۳۲۲۲۲۳۷۱ ■ رشت: ۰۱۳-۳۲۲۳۴۵۶۹ ■ زنجان: ۰۲۴-۳۲۳۶۶۴۲۵

ایلام: ۰۹۱-۷۷۵۵۱۸۸ ■ بجنورد: ۰۵۸-۳۲۲۱۲۲۸۳ ■ بندرعباس: ۰۷۶-۳۲۶۱۷۵۵۷ ■ بیرجند: ۰۵۶-۳۲۲۲۴۱۷۹

ساری: ۰۱۱-۳۲۲۵۳۰۲۰ ■ شهرکرد: ۰۳۸-۳۲۲۴۲۲۲۲ ■ شیراز: ۰۷۱-۳۲۲۴۴۶۱۴ ■ قزوین: ۰۲۸-۳۲۲۴۰۰۷۶

قم: ۰۲۵-۳۷۷۳۵۴۵۱ ■ کرج: ۰۲۶-۳۴۴۵۲۹۰ ■ کرمان: ۰۲۴-۳۲۲۳۱۴۶۶ ■ کرمانشاه: ۰۸۳-۳۲۲۳۸۴۱۱

گرگان: ۰۱۷-۳۲۲۳۷۸۸۰ ■ مشهد: ۰۵۱-۳۲۲۲۰۱۱۹ ■ یاسوج: ۰۹۱-۷۷۵۵۱۸۵ ■ یزد: ۰۳۵-۳۶۲۳۰۳۳۱

نشانی الکترونیکی: E-mail: info@ketabroom.ir؛ پایگاه اینترنتی: www.ketabroom.ir

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ
بَعْضٍ يَأْتُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾^۱

انسان موجودی اجتماعی است، و در همه اشیاء اجتماعی تزاخم حقوق و تکالیف است. حل چنین تزاخمی نیازمند نظام جامعی است که در آن حقوق و تکالیف افراد در ابعاد مختلف مشخص گردد و با کاربست مقررات، قواعد و اصول هندسه یافته در این نظام، روابط و مناسبات میان اجتماع و افراد جامعه سامان یابد. این اسلام به عنوان آخرین و کامل‌ترین دین، کارآمدترین نظام ناظر به همه حقوق و تکالیف انسان را که بر کرامت انسان استوار و با فطرت و نیازها و تمایلات بشر هماهنگ باشد، به حریم ارائه کرده است. از مصادیق حقوق بشر، حق حریم خصوصی است که به دلیل اختلاف دیدگاه‌ها در چیستی، چنگدگونی و چگونگی اجرا و نیز تزاخم آن با تکلیف «نظارت اجتماعی»، امروزه یکی از جدی‌ترین موضوعات چالشی به شمار می‌آید و پرسش‌ها و ابهاماتی را پدید آورده است. با توجه به اینکه اسلام زیرساخت‌ها و روساخت‌های حقوق بشر را با هدف سعادت انسان ارائه نموده و بر احترام به حریم خصوصی دیگران تأکید فراوان دارد و از دیگر سو

نظارت اجتماعی را برای استمرار نظم اجتماعی و پایداری افراد جامعه به قواعد و هنجارها بایسته می‌داند، تبیین رویکرد اسلام نسبت به حق حریم خصوصی و تزامم آن با نظارت اجتماعی و مسئله «امر به معروف و نهی از منکر» ضروری است.

از این رو گروه‌آشنایی با منابع اسلامی دانشگاه معارف اسلامی اثری با عنوان *حریم خصوصی و نظارت اجتماعی از منظر قرآن و نهج البلاغه* نوشته حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد اسحاق مسعودی را تقدیم شما فرهیختگان می‌نماید.

نویسنده محترم مطالب این کتاب را در پنج فصل سامان داده است و به مباحثی مانند: محدوده حریم خصوصی و نظارت اجتماعی، مبانی نظری نگاه اسلامی و غربی در حریم خصوصی و نظارت اجتماعی، تبیین چگونگی تعامل بین دو حوزه حریم خصوصی و نظارت اجتماعی و شیوه‌های خنثارسازی نظارت اجتماعی از منظر قرآن و نهج البلاغه می‌پردازد.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی، ضمن تشکر از مؤلف ارجمند و ارزیابان گرامی، حجج اسلام دکتر علیرضا ابراهیمی رحمانی، مدیر گروه آستانه و مدیر محترم گروه آشنایی با منابع اسلامی حجت الاسلام دکتر محمدهادی منصوری و کارشناس گروه حجت الاسلام علی سراقی و از مدیر امور پژوهشی آقای سید سعید روحانی و سایر همکارانی که در آماده‌سازی زحماتی را متقبل شدند، امیدوار است صاحب‌نظران و دانشجویین گرامی با ارائه پیشنهادهای سازنده خود یاری‌گر ما در اعتلای فرهنگ قرآنی در کشور باشند.

فهرست مطالب

پیش‌نوشتار ۱۵

فصل یجم: کلیات و پیش‌نیازهای پژوهش

(۱۷-۱۲)

درآمد ۱۹

الف) بیان مسئله ۱۹

ب) اهمیت موضوع ۲۰

ج) تاریخچه ۲۱

د) سیر تاریخی نظارت اجتماعی در جهان اسلام ۲۵

یک. آغاز پیدایش تشکیلات حسبه ۲۸

۱. سیره پیامبر ﷺ ۲۸

۲. سیره خلیفه دوم ۲۹

۳. سیره امام علی علیه السلام ۳۰

دو. توسعه تشکیلات حسبه در دولت عباسی ۳۵

نتیجه و جمع‌بندی ۳۶

ه) ارتباط و نسبت معنایی نظارت عمومی با سایر علوم ۳۸

یک. فقه ۳۸

- ۳۹..... دو. حقوق
- ۴۱..... سه. جامعه‌شناسی
- ۴۲..... چهار. علوم سیاسی
- ۴۳..... پنج. روان‌شناسی
- ۴۴..... (و) تبیین مفاهیم
- ۴۴..... یک. معنای واژه «حریم»
- ۴۵..... دو. معنای واژه «خصوصی»
- ۴۶..... سه. حریم خصوصی از نگاه صاحب‌نظران غیرمسلمان
- ۴۶..... ۱. حریم خصوصی؛ مفهومی تعریف‌ناپذیر
- ۴۷..... ۲. حریم خصوصی یعنی حق تنهابودن
- ۴۸..... ۳. حریم خصوصی یعنی همیم فردیت انسان
- ۴۹..... ۴. حریم خصوصی یعنی صوت و اطلاعات اشخاص
- ۴۹..... ۵. حریم خصوصی یعنی کنترل کردن اطلاعات
- ۵۰..... ۶. حریم خصوصی یعنی آزادی دست‌نهادن‌های شخصی
- ۵۰..... ۷. حریم خصوصی یعنی حق دسترسی به اطلاعات
- ۵۲..... نتیجه
- ۵۲..... چهار. تعریف حریم خصوصی از نگاه صاحب‌نظران مسلمانان
- ۵۲..... ۱. حریم خصوصی یعنی داشتن کنترل مطلق در فضای خصوصی
- ۵۳..... ۲. حریم خصوصی یعنی وارد نشدن دیگران به قلمرو خصوصی
- ۵۶..... ۳. تعریف برگزیده درباره حریم خصوصی
- ۵۶..... (ز) تعریف نظارت اجتماعی
- ۵۶..... یک. نظارت اجتماعی از منظر صاحب‌نظران غربی
- ۵۷..... ۱. نظارت اجتماعی؛ فرایند مطابقت با ارزش‌ها
- ۵۷..... ۲. نظارت اجتماعی؛ شیوه زندگی جمعی
- ۵۸..... ۳. نظارت اجتماعی؛ نوعی واکنش سازمان‌یافته
- ۵۹..... ۴. نظارت اجتماعی؛ یادگیری الگوهای شایسته

۶۰.....	۵. نظارت اجتماعی؛ مجموعه‌ای از منابع مادی
۶۰.....	۶. نظارت اجتماعی؛ هر اقدامی برای تغییر
۶۲.....	۷. نظر نگارنده درباره تعریف نظارت اجتماعی
۶۳.....	دو. نظارت اجتماعی (امر به معروف و نهی از منکر) از دیدگاه صاحب نظران مسلمان
۶۳.....	۱. واژه‌شناسی «امر» و «نهی»
۶۵.....	۲. تعریف معروف
۷۰.....	۳. تعریف مُنکر
۷۳.....	۴. تعریف امر به معروف و نهی از منکر
۷۸.....	ح) تفاوت‌های نظارت اجتماعی و امر به معروف و نهی از منکر
۷۸.....	یک. تفاوت از حیث وسعه مخاطب
۷۹.....	دو. تفاوت از حیث تأثیرگذاری
۸۰.....	سه. تفاوت از حیث انگیزه
۸۰.....	چهار. تفاوت در متعلق
۸۰.....	پنج. تفاوت از حیث توجه به ارزش‌ها
۸۱.....	شش. تفاوت از حیث آرمان جهانی
۸۱.....	هفت. تفاوت از حیث مراتب و مراحل

فصل دوم: محدوده حریم خصوصی و نظارت اجتماعی از نظر قرآن و نهج البلاغه

(۱۶۶-۸۳)

۸۵.....	درآمد
۸۷.....	الف) محدوده حریم خصوصی
۸۹.....	یک. مستندات در حوزه اموال از قرآن و نهج البلاغه
۹۰.....	۱. حرمت تعرض به اموال
۹۲.....	۲. حرمت راه‌های نامشروع تحصیل ثروت
۹۴.....	۳. جواز تصرفات مالک
۹۴.....	۴. اهمیت حقوق مردم و رعایت آن

- دو. مستندات در حوزه نفس انسان از قرآن و نهج البلاغه ۹۷
۱. حرمت تعرض به جان دیگران ۹۷
۲. حرمت نفس در شرایع پیشین ۱۰۳
- سه. مستندات در امور حیثیتی از قرآن و نهج البلاغه ۱۰۴
۱. سوء ظن ۱۰۵
۲. تجسس ۱۰۶
۳. غیبت ۱۱۰
۴. ایدان مؤمن ۱۱۱
۵. افترا و تهمت ۱۱۲
۶. تمسخر ۱۱۲
۷. تحقیر و استهزا ۱۱۳
۸. تعبیر و سرزنش ۱۱۴
۹. عیب جویی ۱۱۴
۱۰. سب و فحش ۱۱۶
۱۱. افشای سر و اشاعه فحشا ۱۱۶
۱۲. استفاده از القاب زشت ۱۱۷
۱۳. ترساندن و تهدید ۱۱۷
۱۴. توطئه علیه دیگران ۱۱۷
- چهار. بررسی خاص برخی مصادیق حریم خصوصی ۱۱۹
۱. منزل و مسکن ۱۲۰
۲. وسایل نقلیه شخصی ۱۲۷
۳. کامپیوتر، گوشی همراه و ۱۳۰
۴. حوزه اختیار و آزادی عمل ۱۳۰
۵. دفاع از حریم خصوصی ۱۳۴
- ب) محدوده نظارت اجتماعی ۱۳۶
- یک. ابعاد مختلف نظارت اجتماعی ۱۳۷

۱۳۷	۱. از حیث متعلق نظارت
۱۳۹	۲. از حیث ناظران
۱۴۳	۳. از حیث شیوه‌های نظارتی
۱۴۳	۴. از حیث وصول به هدف
۱۴۵	دو. مهم‌ترین معروف‌ها در حوزه نظارت
۱۴۶	۱. منافع ملی
۱۵۱	۲. امنیت ملی
۱۵۳	۳. پیشگیری از هرج و مرج
۱۵۵	۴. سلامت اجتماعی از فساد
۱۶۰	۵. حفظ ارزش‌ها

فصل سوم: مبانی نظری نگاه اسلامی و غربی در حریم خصوصی و نظارت اجتماعی

(۱۶۷-۲۱۶)

۱۶۹	درآمد
۱۷۰	الف) مبانی نظری غربی‌ها
۱۷۰	یک. نگاه به هستی
۱۷۴	دو. نگاه به انسان
۱۷۷	سه. نگاه به دین
۱۸۱	ب) دستاوردها
۱۸۲	یک. علم‌زدگی
۱۸۳	دو. عقل‌گرایی
۱۸۴	سه. جدایی دین از سیاست
۱۸۷	چهار. آزادی
۱۸۹	ج) مبانی نظری در اسلام
۱۸۹	یک. هستی‌شناسی در اسلام
۱۹۰	دو. انسان‌شناسی در اسلام

۱۹۳	سه. دین‌شناسی در اسلام
۱۹۵	چهار. نگاه اسلام به علم، عقل، دین و آزادی
۱۹۵	۱. علم
۲۰۲	۲. عقل
۲۰۹	۳. دین و سیاست
۲۱۲	۴. آزادی در اسلام

فصل چهارم: تبیین چگونگی تعامل بین دو حوزه حریم خصوصی و نظارت اجتماعی

(۲۱۷-۲۵۰)

۲۱۹	درآمد
۲۱۹	تبیین چگونگی تعامل
۲۲۰	الف) معنای تزامم
۲۲۲	ب) اقسام تزامم
۲۲۳	یک. تزامم بین حقوق یک فرد
۲۲۳	دو. تزامم بین حقوق یک فرد با فرد دیگر
۲۲۳	سه. تزامم بین حقوق فرد و جامعه
۲۲۳	چهار. تزامم بین حقوق (واحکام) اجتماعی با یکدیگر
۲۲۴	ج) راهکار برون‌رفت از تزامم
۲۲۶	د) شناخت ملاک اهمیت
۲۲۷	ه) راه کشف ملاک اهم
۲۳۰	تقدم حفظ دین
۲۳۱	و) موارد تقدم حقوق فردی و اجتماعی
۲۳۳	ز) شاخص‌های تقدم
۲۳۳	یک. وجود یا ایجاد ضرر
۲۳۶	دو. عُسر و حَرْج
۲۳۹	سه. امنیت عمومی و ملی

۲۴۲	چهار. رشد و پیشرفت جامعه
۲۴۲	۱. رشد دینی
۲۴۳	۲. رشد علمی
۲۴۵	۳. رشد اقتصادی
۲۴۶	پنج. عدالت اجتماعی
۲۴۸	شش. رضایت‌مندی مردم

فصل پنجم: شیوه‌های نظارت اجتماعی از منظر قرآن و نهج‌البلاغه

(۲۹۰-۲۵۱)

۲۵۳	درآمد
۲۵۵	یک. شیوه گفتاری
۲۵۸	دو. شیوه نوشتاری
۲۵۸	سه. شیوه عملی
۲۶۰	چهار. شیوه مستقیم و غیر مستقیم
۲۶۳	پنج. شیوه فردی و جمعی
۲۶۴	شش. شیوه تدریج
۲۶۵	هفت. شیوه تکرار
۲۶۶	هشت. شیوه تداوم
۲۶۷	نه. شیوه ستایش
۲۶۹	ده. شیوه نکوهش
۲۷۲	یازده. شیوه مراقبت
۲۷۴	دوازده. شیوه یادآوری نعمت‌ها و مسئولیت‌ها
۲۷۶	سیزده. شیوه بیان پاداش اعمال
۲۷۸	چهارده. شیوه تغافل و خاموشی
۲۸۰	پانزده. شیوه ارائه جایگزین
۲۸۱	شانزده. شیوه تخلیه روحی-روانی

۲۸۳	هفده. شیوه استناد به الگوها
۲۸۵	هجده. شیوه تنظیم روابط
۲۸۵	۱. گسترش روابط
۲۸۷	۲. محدودسازی روابط
۲۸۷	۳. قطع روابط
۲۹۳	خاتمه: خلاصه و جمع بندی

منابع و مأخذ

(۲۹۷-۳۱۲)

www.ketab.ir

پیش‌نویس

اثر پیش رو عهده‌دار بر سه یکی از موضوعات مهم و مورد نیاز جامعه است. این کتاب به تبیین حریم خصوصی و نظارت اجتماعی از منظر قرآن و نهج البلاغه و ارتباط و تعامل این دو می‌پردازد. امید است این اهتمام با نقد و نظر استادان گرامی در مسیر رشد و کمال قرار گیرد. بدیهی است تذکرات اساتید فرهیخته به نگارش جان‌آویخته و در پالایش و آرایش متن به کار گرفته خواهد شد. اینک با استمداد از حی‌یگانگی نگارسی کوتاه از فصول پنج‌گانه تقدیم می‌گردد:

۱. در فصل اول از کلیات و مفاهیم سخن آمده است و روشن شده که این موضوع با چنین عنوانی بدون پیشینه تحقیق است؛ هرچند که موضوع حریم خصوصی و نظارت اجتماعی هریک جداگانه از نگاه موشکافانه مدققان و محققان دور نماند و در بازار منابع و متون اسلامی، آثار آن خودنمایی می‌کند. در این فصل، تاریخچه «حسبه» نیز بررسی شده که بحثی نو شمرده می‌شود. سپس اشاره‌ای به ارتباط حریم خصوصی و نظارت اجتماعی با دیگر علوم چون فقه و حقوق، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و علوم سیاسی شده و به تبیین مفاهیم حریم خصوصی و نظارت اجتماعی پس از آن پرداخته و مبانی مختلفی بیان و نقد شده است.

۲. فصل دوم به تبیین محدوده و گستره حریم خصوصی از یک سو و محدوده نظارت اجتماعی از سوی دیگر و مبانی اسلامی هر دو پرداخته شده است. از سویی دیگر مبانی اندیشمندان مغرب‌زمین در دو حوزه یادشده بیان شده است تا از چهره پرمناقشه آن نقاب برداشته شود تا حقیقت رخ نماید.

۳. در فصل سوم مبانی نظری اسلام، مبنای بحث و نظر قرار گرفته و نگاه اسلام به جهان هستی، انسان و دین بررسی شده است. البته مقدم بر آن، مبانی صاحب نظران در غرب در سه حوزه یاد شده بیان و نقد شده است.

پس از این همه، چهار موضوع مهم که برخاسته از نوع نگاه در مبانی است، به بازار دانش عرضه شده است تا معلوم گردد چگونه از مبانی خاص، آثار و نتایج ویژه‌ای نیز پدید آمده است که نگاه انسان‌ها را متحول می‌سازد. آن موضوعات عبارتند از: علم‌زدگی، عقل‌گرایی، اسیونالیزم، جدایی دین از سیاست (سکولاریزم)، آزادی و لیبرالیزم.

۴. فصل چهارم به تبیین رابطه دو حوزه حریم خصوصی و نظارت اجتماعی می‌پردازد و به مواردی از تزاخم این دو با یکدیگر اشاره می‌کند و اقسام تزاخم را در این دو برمی‌شمرد. آنگاه شاخص‌های تقدم هر یک نسبت به این عناوین به بحث می‌گذارد: ایجاد ضرر یا اضرار، عسر و حرج، امنیت عمومی و ملی، رشد و پیشرفت جامعه، عدالت اجتماعی، رضایت‌مندی مردم.

۵. فصل پنجم به تبیین روش‌های نظارت همگانی اختصاص یافته است که در آن روشن شده است چگونه در موارد خاص، با اتخاذ شیوه ویژه می‌توان تحقق هدف را نزدیک ساخت. این شیوه‌ها عبارتند از: شیوه گفتاری، شیوه رفتاری، شیوه عملی، شیوه مستقیم و غیر مستقیم، شیوه فردی و جمعی، شیوه تدریجی، شیوه تکرار، شیوه تداوم، شیوه ستایش، شیوه نکوهش، شیوه کنترل، شیوه یادآوری نعمت‌ها و مسئولیت‌ها، شیوه بیان پاداش، شیوه تغافل و خاموشی، شیوه ارائه جایگزین، شیوه تخلیه روانی - روانی، شیوه استناد به الگوها، شیوه تنظیم روابط.

این کتاب با بحث پایانی پس از بیان شیوه‌ها خاتمه می‌یابد.

در خاتمه بر خود لازم می‌دانم از زحمات و تلاش‌های بی‌دریغ دوستان عزیز در معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی که با دقت بسیار به مطالعه و اصلاح این اثر اهتمام ورزیدند، تقدیر و تشکر بنمایم. از خداوند متعال آرزوی بهروزی و توفیقات روزافزون آنان را خواهانم.